

38. Штейнман И. Мнения иностранных педагогов в Северной Германии, Бадене, Виртемберге и Бельгии о проекте устава реальных училищ в России / И. Штейнман // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1872. – январь, Ч. CLIX. – С. 95–115.

Анотація

Н.В.Гончаренко

Историография исследования проблемы преподавания иностранных языков в контексте развития реального направления отечественного образования (вторая половина XIX – начало XX века)

Осуществлен историографический обзор источников и выяснено состояние исследования проблемы преподавания иностранных языков в контексте развития реального направления отечественного образования второй половины XIX – начало XX века. Обнаружено, что ученые в своих разведках уделяли внимание таким вопросам исследуемой проблемы, как: истории развития средней школы; реформированию образовательной системы; становлению и функционированию реальных училищ; преимуществ классического и реального образования; методике преподавания отдельных предметов в реальных училищах; совершенствованию учебного процесса; освещению взглядов педагогов на начальное и среднее образование; анализу дискуссий вокруг классицизма и реализма, проектов уставов гимназий; процессу внедрения и распространению иностранных языков в разных типах средних учебных заведений; истории становления организационных принципов, содержания и форм подготовки учителя иностранного языка.

Ключевые слова: реальные учебные заведения, иностранные языки, классическое образование, реформирование образовательной системы.

Summary

N.V.Honcharenko

Historyography of the Investigation of Foreign Languages Teaching Problem in the Contest of Real Native Education Tendencies Development (late XIX early XX century)

Historyographical review of the sources has been made and the state of the investigation of foreign languages teaching problem in the contest of real native education tendencies development of late XIX early XX century has been defined. It was defined that scientists in their researchers paid attention to such problems of the investigation as: secondary school development, reformation of educational system, statement and functioning of real secondary schools, advantages of classical and real education, methodology of some subjects teaching in real secondary schools, the educational process improvement, enlighten of pedagogs' views on the primary and secondary education, analysis of the discussions around classicism and realism and projects of the gymnasium regulations, the process of introducing and spreading of foreign languages in different types of secondary educational establishments, history of the forming of organizing principles, content and form of foreign language teachers' training.

Key words: real educational establishments, foreign languages, classical education, reforming of educational system.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК [37.032:316,454,3]:929-051 Макаренко А.С.(477) (045)

В.В.ГРЕСЬКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Гене́за педагогічних поглядів А.Макаренка на домінанти колективного та особистого у вихованні

В статті на основі аналізу історико-педагогічних джерел простежено еволюцію педагогічних поглядів А.Макаренка на домінанти колективного та особистого у вихованні. Встановлено три групи цінностей, на яких побудована його педагогічна система: цінності соціалізації особистості; цінності особистісного розвитку; цінності-умови, від яких залежить формування цінностей першої та другої груп; виділено особливості педагогічної позиції вихователя щодо особистісно орієнтованого підходу до виховання; розкрито можливості використання педагогічних ідей А.Макаренка в реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання в сучасній школі.

Ключові слова: А.С.Макаренко, цінності, виховання, колектив, особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Соціальні і політичні зміни, що відбуваються в Україні, а також постійне зростання наукової інформації роблять надзвичайно актуальною проблему оновлення змісту освіти. Існує нагальна потреба реформувати систему виховання з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства. На цьому наголошується у Законі України «Про освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», у державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), «Діти України». З урахуванням цих змін створено проект «Державних стандартів базової і повної середньої освіти».

Основою оновлення суспільства є освіта, зокрема школа. Метою реформування школи, яка розпочалась в Україні, є вихід на новий рівень розвитку освіти, створення такої її системи, яка сприятиме найефективнішій самореалізації особистості, розвитку її творчого потенціалу, вміння ефективно взаємодіяти з іншими в процесі діяльності. Умовою реалізації цієї мети є педагогічна парадигма особистісно орієнтованого підходу. Вона розробляється на філософському, теоретико-педагогічному й технологічному рівнях.

Розроблена парадигма особистісно орієнтованого підходу складається з таких елементів: особистісно орієнтований підхід у навчанні (І.Якиманська); особистісно орієнтований підхід у вихованні (І.Бех, Є.Бондаревська); філософсько-психологічне обґрунтування особистісно орієнтованого підходу (С.Подмазін, В.Рибалко).

Ретроспективний аналіз визначних явищ в історії педагогіки зумовив потребу знову звернутися до педагогічної спадщини А.Макаренка в пошуку механізмів розв'язання сучасних педагогічних завдань. Оптимальне поєднання досліджень класичної спадщини минулого і сучасних досягнень наукової думки дасть змогу відкрити нові перспективи розвитку педагогічної науки.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема вивчення творчої спадщини А.Макаренка присвячено чимало наукових досліджень в Україні, Росії, Польщі, Болгарії, Чехії, Венгрії, Німеччині, Китаї, Японії, США, Великобританії. Такі вчені, як Л.Бабенко, Н. Дичек, І.Зязюн, Л.Карамущенко, М.Окса, М.Ярмаченко в своїх публікаціях розглядали різні аспекти використання педагогічної спадщини А.Макаренка в парадигмі сучасного виховання.

Формулювання цілей статті... Мета нашої статті – розкрити еволюцію педагогічних поглядів А.Макаренка на головні аспекти колективного та особистого у вихованні. Аналіз творчої спадщини педагога відкриває широкі можливості використання перлин його досвіду у практиці сучасної школи.

Виклад основного матеріалу... Необхідною передумовою всебічного розуміння дослідниками нових проблем, що постали перед педагогічною наукою і практикою, як зазначається в «Основних напрямках наукових досліджень з педагогіки і психології України», має бути «осмислення прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення», переосмислення та висвітлення позитивного досвіду минулого у контексті сучасних культурно-освітніх змін.

Творча спадщина А.Макаренка не обмежується часовими рамками її створення, тобто 20–30-ми роками ХХ століття, вона спрямована в майбутнє і не тільки може, а й повинна застосовуватися в сучасних умовах (М.Ярмаченко).

Ретроспективний аналіз визначних явищ в історії педагогіки зумовив потребу знову звернутися до педагогічної спадщини А.Макаренка в пошуку механізмів розв'язання сучасних педагогічних завдань. Оптимальне поєднання досліджень класичної спадщини минулого і сучасних досягнень наукової думки дасть змогу відкрити нові перспективи розвитку педагогічної науки.

Кожна соціальна роль, яку виконує людина, має свої цінності. Механізм руху виховного процесу – це виявлення і оцінка цінностей, формування їх нового рівня.

Система особистісних цінностей виступає найадекватнішим індикатором рівня розвитку особистості.... Суб'єкт з розвинутою ціннісною системою є носієм моральних норм, а значить, моральності суспільства в цілому. Саме цим можна пояснити зростання значущості моралі, моральних зразків поведінки для суспільства в критичні періоди» [5, с.182].

Існує умовний поділ цінностей на соціальні та індивідуальні. У досвіді А.Макаренка показано, як колективне й особисте можуть «перегнати» одне в одне: інтерес, який сьогодні здається колективним, обов'язковим, через певний час стає особистісно значущим і навпаки. Педагогічна майстерність полягає в організації такої життєдіяльності колективу й стосунків у ньому, на основі яких відбувається безперервний процес взаємозбагачення особистісних цінностей соціальними і навпаки.

А.Макаренко, який розумів сутність людини як єдність природного і соціального, в своїх колективах ставив основне завдання – розвивати індивідуальність через гармонізацію стосунків особистості і співтовариства.

Вплив будь-якої спільності на людину – це завжди активна взаємодія. Водночас відбувається певна протидія між імпульсами й цінностями самої людини, і впливом співтовариства. Це протиборство може бути очевидним або прихованим, інтенсивним або слабким, але воно завжди є. І діалектичний підхід до цієї проблеми полягає в тому, що єдність і боротьба інтересів особистості і колективу – одна з рушійних сил розвитку колективу й особистості.

Д.Леонтьев зазначав, що соціальна регуляція поведінки індивіда відіграє конструктивну, організуючу, структуруючу роль у системі його цінностей. А формою взаємодії особистостей, у якій гармонуються соціальні й особисті завдання, є колектив. «В практиці колективу, – писав А.Макаренко, – на кожному кроці виникають питання протиставлення особистих і колективних цілей та питання гармонійного поєднання цих цілей. Коли в колективі почувається ця суперечність

між цілями спільними та особистими, значить, колектив не радянський, значить, він організований неправильно. І тільки там, де особисті та спільні цілі збігаються, де немає ніякої дисгармонії, там колектив радянський» [3, с.191]. У своїх педагогічних працях А.Макаренко, прикметник «радянський» вживає у значенні гуманний, демократичний, правильний.

Гене́за аксіологічних домінант у педагогіці Антона Макаренка відбувається саме в діапазоні між соціальними й особистісними цінностями. У цьому розвитку можна виділити три етапи. На першому етапі створення своєї системи педагог віддає перевагу вимозі вихователя, цінностям дисципліни, режиму; на другому – зовнішні вимоги вихователя й колективу переходять у внутрішні потреби особистості; на третьому етапі цінність особистості стає найвищою цінністю педагогічного процесу.

Свою систему виховання А.Макаренко починав створювати з десятком асоціальних індивідів, які чекали, що хтось повинен про них потурбуватися, створити для них певні умови життя. В цій ситуації Антон Семенович не мав опори в середині процесу, треба було максимально мобілізувати умови зовнішнього впливу, і такими умовами стали педагогічна вимога й дисципліна. Коли вихованці «поставлені перед необхідністю негайно щось вирішити, вони не спроможні зайнятися аналізом і, можливо, всоте копатися в скрупульозних міркуваннях про свої інтереси, капризи, апетити, про «несправедливість» інших. Підлягаючи в той же час емоційному навіянню колективного руху, вони, нарешті, справді змушують вибухати в собі дуже багато уявлень, і не встигнуть уламки їх злетіти в повітря, як на їх місце вже стають нові образи, уявлення про могутню правоту і силу колективу, яскраво відчутні факти власної участі в колективі, в його русі, перші елементи гордості і перші солодкі відчуття власної перемоги» [2, с.350].

Таким чином, на початку формування виховної системи переважає вимога вихователя і домінують цінності дисципліни, режиму. А.Макаренко підкреслював, що форми вимоги можуть бути різноманітними, вони розвиваються. Якщо примушування до певної дії чи вчинку починається з того, що вихователь доводить свою позицію, переконає діяти саме так, то згодом достатньо натяку, усмішки, дотику, щоб підштовхнути вихованця на правильний вчинок. Якщо вихователь з повагою ставиться до вихованця, то його позиція сприймається дитиною позитивно і переосмислюється як власна позиція. Тоді вимога, висловлена вихователем натяком, знаходить опору в новій вчинковій позиції дитини і сприймається позитивно. Те саме говорив Антон Семенович і про інші форми. Якщо на початку розвитку колективу є потреба покарання і погроз покарання, то на високих стадіях його розвитку ця потреба відпадає. Колектив набуває такої сили і значущості для кожного вихованця, що може діяти осудом і заохоченням. Найстрашнішим для його вихованців був розгляд вчинку на загальних зборах, а найвищою нагородою – після подарунка і грошової премії – подяка в наказі перед строем.

Відомий педагог не раз підкреслював, що дисципліна має бути усвідомленою вихованцями, тільки тоді вона може бути і засобом, і результатом виховання. Тому він говорив про логіку дисципліни. Ця логіка полягає в тому, що дисципліна є умовою досягнення мети колективу, умовою розвитку кожної особистості. Антон Семенович у процесі формування педагогічної системи переконався, що дисципліна – це умова свободи особистості, вона ставить її у більш захищене і вільне становище, створює впевненість у своєму праві. Але вже на першому етапі створення педагогічної системи, цінність особистості була понад усе. Діти виховувались так, що більші вимоги ставились до кращих, більш свідомих, до тих, кому довіряли. Новенького могли й зовсім не покарати за провину на тій підставі, що він ще нічого не розуміє. Тому карати його немає сенсу. Хоча це й не було приємним, але й не принижувало гідності. Тут був навіть певний елемент довіри. І це змінювало саму суть покарання.

Наступним етапом у розвитку виховної системи є переведення зовнішніх вимог у внутрішні потреби. Домінуючими цінностями на цьому етапі є відповідальність, активність, взаємовимогливість. На цьому етапі вихователі розв'язують ряд першочергових педагогічних завдань, а саме: вивчення особистих якостей дитини й динаміки їх розвитку; підтримка позитивних тенденцій у моральному розвитку особистості; допомога в подоланні негативних тенденцій у моральному розвитку дитини; духовне спілкування з учнем.

Проблема співвідношення виховання і розвитку не є новою в педагогіці і психології. Розв'язання цих завдань привело виховну систему до такого етапу розвитку, коли самоцінність особистості, її цастя є головною цінністю системи, а для особистостей, що складають колектив, найбільші цінності – це радість успіху, перемоги, відчуття внутрішньої свободи. З цього приводу А.Макаренко зауважував: «Логіка стара – я хочу бути щасливою людиною, мені немає діла до інших. Логіка нова – я хочу бути щасливою людиною, але найпевніший шлях, якщо я так буду діяти, щоб усі інші були щасливі. Тоді і я буду щасливим. ... Кожен вчинок, не розрахований на інтереси колективу, є вчинок самогубний, він шкідливий для суспільства, а, значить, і для мене» [4, с.405].

Є багато підтверджень того, що А.Макаренко, будуючи свою педагогічну систему на розумінні колективізму, спрямованості людини на інших людей як якості, сутнісно притаманні природі людської особистості, випередив свій час. Так, Л.Гриценко, досліджуючи проблему ціннісних орієнтацій, зауважує: «Початок 90-х років було ознаменовано пошуком нової системи цінностей, орієнтованої на розв'язання глобальних проблем людства. Суперечності між специфічними капіталістичними й демократичними цінностями призвели до того, що принцип індивідуалізму осмислюється по-новому. У педагогічній діяльності він означає аксіологічну спрямованість на індивідуальний розвиток дитини як на мету і на цінності співтовариства – головні координати освіти» [1, с.47].

У світлі змін, що динамічно відбуваються, гармонізація цінності особистості й цінності співтовариства дедалі більше актуалізується. Досліджуючи педагогічну спадщину А.Макаренка, можна встановити три групи цінностей, на яких побудована його педагогічна система (*цінності соціалізації особистості*: відповідальність, працьовитість, обов'язок; *цінності особистісного розвитку*: духовність, свобода, краса, активна діяльність; *цінності-умови, від яких залежить формування цінностей першої та другої груп*, а саме: гармонія особистісного і колективного, гуманна спільність).

Антон Семенович розпочинав побудову своєї виховної системи з групою асоціальних особистостей і прекрасно розумів, що виховати їх громадянами, моральними людьми можна лише змінивши систему їхніх цінностей. Але цієї мети неможливо досягти зовнішніми впливами, треба викликати у вихованців мотиви до змін, до переосмислення власної поведінки й побудови нової системи цінностей. На цьому незвіданому шляху А.Макаренко змінював домінуючі педагогічних впливів.

На *першому етапі* побудови системи переважали зовнішні елементи життя вихованців: дисципліна, режим, сумлінна праця, щоб забезпечити власне виживання. Зразки цінностей декларувались і демонструвались вихователями. Але в процесі формування зовнішніх факторів життя і їх розвитку інтенсивно розвиваються міжособистісні стосунки, виявляються лідери, тобто формується колектив.

На *другому етапі* розвитку педагогічної системи колектив стає головним вихователем. Колектив ставить вимоги, контролює їх виконання. Педагогічна система, її цінності формуються дуже інтенсивно, бо колектив щодо особистості є зовнішнім і внутрішнім фактором, а кожна особистість – член колективу, становить цей колектив. Саме домінуючі колективного на другому етапі дає можливість використати додаткові фактори виховання: систему перспективних ліній, заохочення і покарання. Але колектив є жорстким, малогнучким фактором: особистість цінується насамперед як член колективу, як носій його цінностей. Водночас колектив створює умови для саморозвитку: дає можливість побачити себе очима інших, оцінити себе порівняно з іншими, виявити в собі якості, що цінуються іншими. Але в цьому процесі губляться неповторність особистості, її таланти, втрачається перспектива її неповторної долі.

Третій етап розвитку – якнайбільше поваги до особистості і якнайбільше вимог. Вимоги через повагу. Виявлення і плекання особистості. Стосунки відповідальної залежності. Кожен є лідером, кожен помітний і кожен – частинка цілого. Виявлення талантів, створення умов для їх розвитку. Громадська думка – сильніший фактор, ніж органи колективу, вони мають акумулювати і озвучувати громадську думку. Колектив перетворюється на систему, що саморегулюється. А.Макаренко десятками оригінальних, нестандартних прийомів розв'язував сотні неповторних ситуацій виховного процесу, щоб не загубити жодної особистості, щоб кожен був як «зірка перед іншими».

Висновки... Вивчення й аналіз процесу створення А.Макаренком своєї педагогічної системи показують, що його аксіологічні домінуючі змінювались від домінування вихователя до колективу й до визнання найвищою цінністю системи – особистості. Але цей алгоритм не можна переносити на будь-яку педагогічну систему. Так, у навчальному закладі, куди добираються діти високого рівня розвитку і здібностей, цей процес відбуватиметься інакше.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гриценко Л. І. Ціннісні орієнтації в педагогіці А.Макаренка : генеза і сутність / Гриценко Л. І. // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 45–53.
2. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : [в 8 т.] / Макаренко А. С. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 399 с.
3. Макаренко А. С. Проблеми шкільного радянського виховання : твори / Макаренко А. С. – К., 1954. – Т. 5. – С. 97–208.
4. Макаренко А. С. Статті і виступи з загальних питань комуністичного виховання : твори / Макаренко А. С. – К., 1954. – Т. 5. – С. 301–412.

5. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование : соц.-филос. исследование / Подмазин С. И. – Запорожье : Просвита, 2000. – 250 с.

Аннотация
В.В.Греськова

Генезис педагогических взглядов А.Макаренка на доминанты коллективного и личного в воспитании

В статье на основе анализа историко-педагогических источников отслежена эволюция педагогических взглядов А.Макаренка на доминанты коллективного и личного в воспитании. Выделено три группы ценностей, на которых построена его педагогическая система: ценности социализации личности; ценности личностного развития; ценности-условия, от которых зависит формирование ценностей первой и второй групп; выделены особенности педагогической позиции воспитателя в личностно ориентированном подходе к воспитанию; показано возможности использования педагогических идей А.Макаренка в реализации в личностно ориентированном подходе к воспитанию в современной школе.

Ключевые слова: А.Макаренко, ценности, воспитание, коллектив, личность.

Summary
V.V.Gres'kova

Genesis of Pedagogical Views of A. Makarenko on the Collective and Personal Dominants in Education

The article is based on the analysis of historical and pedagogical sources which traced the evolution of the educational views of A. Makarenko on the collective and personal dominants in education. The established three groups of values on which his pedagogical system is based are following: the values of personality socialization; the values of personal development, condition values that affect the formation of values of the first and second groups; the peculiarities of teacher positions as for the personal and oriented approach to education, revealed the possibility of using the ideas of A. Makarenko in the realization of personal and oriented approach to education in the modern school.

Key words: A.Makarenko, values, education, collective, personality.

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК 37. 013.78

Н.М.ГУПАН,

доктор педагогічних наук, професор
(м.Київ)

Шкільний підручник як джерело дослідження диференціації змісту суспільствознавчих предметів (40 – 50 ті рр. ХХ ст.)

У статті розкриваються питання диференціації навчання засобами шкільного підручника у 40-50 роках ХХ ст. Висвітлено зміни у вітчизняному підручникотворенні у контексті зрушень в освітній парадигмі. Досліджено напрями зовнішньої диференціації за віковими особливостями школярів і національними потребами учнів в УРСР.

Ключові слова: шкільний підручник, посібник, навчальна книга, зміст освіти, суспільствознавча освіта, диференціація.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Реформування сучасної шкільної освіти в Україні тісно пов'язане з диференціацією навчання спрямованого на доступність і результативність не тільки в цілому в межах учнівського колективу, а й персонально кожного учня. Реалізація задумів державної освітньої політики можлива лише за умов розробки підручників нового покоління. Проте за цією фразою, слід бачити не традиційну словесну риторіку, а чітке замовлення з боку держави і суспільства на навчальну книгу, що є засобом диференційованого навчання. Працюючи над створенням нових підручників авторам доречним буде враховувати досвід вітчизняного підручникотворення, зокрема 40-50 - х рр. ХХ ст.

Аналіз досліджень і публікацій... У наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних учених представлено різні підходи до диференційованого навчання школярів де головним засобом визначається підручник. Висвітленню цього процесу присвячено праці В.Безпалька, В.Канке, Я.Кодлюк, М.Скаткіна, І.Смагіна, І.Унта та ін. У своїх дослідженнях науковці, переважно, акцентують увагу на проявах диференціації зовнішньої і внутрішньої у методичному апараті шкільних навчальних книг. Водночас диференціація у змісті шкільних підручників залишилася поза увагою вчених. Пояснити таку ситуацію, на нашу думку, можна тим, що прослідкувати трансформацію змісту підручників з певного шкільного предмету можливо лише за наявності у дослідника відповідної базової освіти. Здійснити такий аналіз з усіх шкільних предметів по силах лише колективу авторів, які мають різну базову освіту (історія, математика, хімія, географія, біологія тощо). З урахуванням цього ми й зосереджуємося у нашій статті лише на дослідженні диференціації змісту шкільних суспільствознавчих предметів у визначений період.